

SZABÓ Barbara

Pécsi Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar
Irodalomtudományi Doktori Iskola
Pécs, Magyarország
szabbarbi46@gmail.com

PRIMO LEVI – 174517 – DAMIANO MALABAILA

Primo Levi – 174517 – Damjano Malabajla

Primo Levi – 174517 – Damiano Malabaila

A tanulmány Primo Levi különböző neveinek keletkezéstörténetét veszi górcső alá, valamint azt, hogy a tulajdonnév és az álnév mennyiben befolyásolták az írói pályát. Levi neve sokak számára ismert az *Ember ez?* című memoárja kapcsán, a visszaemlékezéséből jól ismerjük a karjára tetovált 174517-es számot, amely új azonosságot adott számára, viszont Damiano Malabaila neve közel sem cseng ilyen ismerősen. Számos elemzést és visszaemlékezést ismerünk a kémikus-író életéről, azonban az első könyv, amely kimondottan az álnévválasztással és annak keletkezésével foglalkozik, 2019-ben jelent meg. Carlo Zanda *Quando Primo Levi diventò il signor Malabaila* című könyve járja körül Malabaila születését.

A tanulmány első részében arra fókuszálunk, mit jelent több néven élni és írni, leginkább olasz példákra hagyatkozva. A második rész Levi „álneveivel” és a *Storie naturali* fantasztikus novellákat tartalmazó kötetének kiadástörténetével foglalkozik. Célom a kémikus-író, Levi-Malabaila és a memoárszerző-fantasztikus író közötti határok és átmenetek értelmezése.

Kulcsszavak: olasz irodalom, Primo Levi, auschwitz-i névvesztés, pszeudonímia, Damiano Malabaila, fantasztikus irodalom

Álneves szerzők

Az álnévkutatás kapcsán több kérdés is felmerülhet: hogy mi, illetve ki a szerző. Milyen kapcsolatban áll az irodalmi művel? Mit jelent több néven írni és/vagy élni? Felismerjük-e, ki volt Aron Hector Schmitz, Alberto Pinchere, Carlo Lorenzini, Maria Jose, Antonio Mora, Anita Raja, Richard Bachman? Számos okot találunk arra, hogy egy szerző miért nem a saját neve alatt publi-

kálta műveit. Ennek háttérében állhat a magánélet védelme, irodalmi játék – amely talán a legizgalmasabb –, vagy különféle gazdasági, politikai, társadalmi okok. Fernando Pessoa az álneves szerzők közül a legkülönlegesebb, aki nemcsak más néven jelentette meg műveit, hanem egy komplett életrajzot is alkotott az egyes álnevek köré, kitalálva még az aláírásaikat is. Saját név alatt angol, francia és portugál nyelven is publikált műveket, amelyek érdekessége, hogy külön kell választani, külön énként kell kezelni az angol, a francia és a portugál Pessoa személyét. Vannak olyan alteregói, akik egész költői pályáját végigkísérték, ilyen a korábban idézett Antonio Mora és Maria Jose az életműben (Pál 1999). Pessoa esetében leginkább irodalmi játékról beszélhetünk. Nem úgy, mint Aron Hector Schmitz esetében, aki német-zsidó apától és olasz anyától származott, ezért is választotta az Olasz Sváb nevet a családi örökséget szimbolizálva. Ebben az esetben sokkal inkább társadalmi okokat lehet felfedezni az új névhasználat mögött. Önéletírásában már az első sorokban kitér az álnévválasztásra és arra, hogy mi befolyásolta Italo Svevo „születésében” (Wenner 2007). Olasz példánál maradván Carlo Lorenzinit emelném ki, akinek a nevéhez valószínűleg senki sem társítaná a világhírű *Pinocchio kalandjai* meseregényt. Lorenzini sok időt töltött Collodiban, innen is származik az írói álneve: Carlo Collodi. Az olaszok közül talán a legnagyobb figyelmet Elena Ferrante vívta ki magának, mely szerzői álnév mögött Olaszország egyik leghíresebb írója rejtőzködik. Miként Philippe Lejeune írja: „az irodalmi álneveket nem övezi sem rejtély, sem szemfényvesztés; a második név ugyanolyan hiteles, mint az első, és csupán a megjelentett írással együtt járó második születést jelzi [...]. Az álnév egyszerűen csak megkülönböztetés, a név megkettőződése, amely a személyazonosságon semmit sem változtat” (Lejeune 2003, 26–27). Erről feledkezett el Claudio Gatti¹, aki mindenáron le akarta leplezni Ferrantét. *L'amore molesto (Tékozló szeretet)* című első könyvének a kéziratát a következő levéllel adta le a kiadónak: „Hiszek benne, hogy miután megírták őket, a könyveknek nincs szükségük a szerzőjükre. Ha van mondanivalójuk, előbb vagy utóbb megtalálják az olvasóikat: ha nincs, nem fogják.”² Ezek a példák is mutatják, hogy számos oka lehet egy álnév használá-

¹ Hatalmas botrányt kavart, amikor Claudio Gatti leleplezte a szerzőt, mely szerint Elena Ferrante a Rómában élő Anita Raja műfordító. Ferrante azért választotta az álnevet, mert úgy gondolta, a könyveknek nincs szükségük az íróra. A szövegnek kell megteremtenie a saját szerzőjét. A lelepleződést követően a Twitter oldalán posztolt az írónó, azt kérte, hogy hagyják nyugalomban alkotni. Hangsúlyozta, hogy a könyvei továbbra is Elenához tartoznak és nem hozzá. Később az egész profilját törölte. https://st.ilssole24ore.com/art/cultura/2016-10-05/ferrante-interviene-account-twitter-nome-anita-raja-sono-io-ma-potrebbe-essere-fake-083222.shtml?uid=ADXIVRWB&refresh_ce=1 (2020. okt. 22.)

² Elena Ferrantével szemben gyakran említik Roberto Savianót, aki éppen az ellenkezőjét tette nevének felvállalásával, holott felajánlotta a kiadó, hogy a *Gomorra* című művét a maffia miatt álnéven adják ki. Felelősségvállalásnak tartja írói vállalkozását. „Azt akartam, hogy a szavaim gyomron vágjanak, álmatlanságba taszítsanak. Hogy félelmet keltsenek egyszerűen azzal, hogy megvilágítják a világ egy ►

tának. Számít a műfaj – mint például a fantasy esetében gyakori az álnévhasználat –, az írói meggyőződés. Az irodalomban a szerző mindig központi helyet foglalt el, a XX. századtól az irodalomelméleti iskolák alapkérdésévé vált, hogy *mi a szerző*³ (Foucault 2000). Nem kívánok részletesen foglalkozni a szerzőt érintő kérdésekkel és kritikákkal, azonban kiemelném Italo Calvinót, akinek leghőbb vágya volt, hogy minden könyvét más néven adja ki (*pubblicare ogni libro con un nome diverso*) (Zanda 2019, 100). Calvino a *Lezione americanéban* is tett utalást a szerzőiség kérdését illetően. Célja, hogy egy én-en kívüli művet hozzon létre, úgy gondolta, a teljesség csak akkor érhető el, ha a szerző ki tudná iktatni tudatosan önmagát: „Bárcsak lehetséges volna egy én-en kívül fogant mű, amelyben túlléphetek a személyesség korlátain, nemcsak azért, hogy behatolhassunk a magunkéhoz hasonló többi én világába, hanem, hogy megszólaltassuk azt, aminek nincs szava: az ereszen ülő madarat, a tavaszi és az őszi fát, a követ, a betont, a műanyagot” (Calvino 1998, 157). Amennyiben kizárja magát az írás aktusából, a nyelv kezd el beszélni. Nem csak elméletíró szinten mutatkozik az író életművében a szerzőiség kérdése, bibliográfiájában is játszott ezzel. Róth Márton tanulmányában említi, hogy Calvino hamis adatokat szolgáltatott magáról: „Azok közé tartozom, akik úgy vélekednek, mint Croce, hogy egy írónak csak a művei számítanak. (Amikor számítanak természetesen.) Vagyis életrajzi adatokat nem szolgáltatok, vagy ha igen, akkor hamisakat, vagy mindenesetre igyekszem őket megváltoztatni időről időre” (Róth 2016). Az idézet is mutatja, hogy nem csak a regényeiben keverte össze a valóságot és a fikciót, erre a legjobb példa a *Ha egy téli éjszakán egy utazó* (Calvino 2011) című szövege. Az álnévhasználatra számos példát találunk az olasz irodalomban, ezért is tartottam jelentősnek ezt a rövid kitérőt az álnevek világába, hogy közelebb kerüljünk az általam vizsgált névvesztés problémaköréhez.

Primo Levi névválasztásai

Három név keletkezéstörténetét járom körül, és azt, hogy ezek mennyiben befolyásolták az olasz szerző írói pályáját. Primo Levi neve sokak számára ismert az *Ember ez?* című memoárja kapcsán. Visszaemlékezéséből jól ismerjük a karjá-

- ▶ sarkát, amely túl sokáig maradt árnyékban. Ezért éreztem mindig is magaménak a leírt szavakat, ezért nem voltam képes elszakadni tőlük sosem. Ezért hittem mindig, hogy kötelességem az arccal és a testemmel megvédeni őket. A mindennapokban is, még azután is, hogy fizikailag elváltunk.” <https://24.hu/kultura/2019/03/11/vilaghir-gomorra-botrany-maffia-napoly-elena-ferrante-robotto-saviano/> (2020. okt. 25.)

³ *Mi a szerző?* címen tartott előadást 1970-ben Michel Foucault a buffalói egyetemen, amely kötetben 1979-ben jelent meg. Tanulmányát a szerzői pozíció vizsgálata szempontjából jelentősnek tartom a tanulmány szempontjából.

ra tetovált 174517-es számot, amely egy új azonosságot adott számára, viszont Damiano Malabaila neve közel sem cseng ilyen ismerősen. Számos elemzést és visszaemlékezést ismerünk Levi életéről, azonban az első könyv, amely kimondottan az álnévválasztással és annak keletkezésével foglalkozik, 2019-ben jelent meg. Carlo Zanda *Quando Primo Levi diventò il signor Malabaila* című könyve járja körül Malabaila születését, amely számos kérdést vet fel az olvasóban (Zanda 2019). A kiadó döntésére fókuszálok: jó döntést hoztak-e az álnév használatának a kérvényezésével. Ugyanakkor interjúkon keresztül mutatom be Levi hozzáállását a kiadóházhoz, aki éveken keresztül saját ötletként nyilatkozott az álnév használatáról, mindvégig védve a nagy múltú kiadót.

A szerzői név problémakörével foglalkozik Gérard Genette is, aki három esetet különböztet meg: az onímiát, az anonímiát és a pszeudonímiát. Az onímia az, amikor a szerző saját nevével látja el a művét, ennek az ellentéte, amikor egyáltalán nem használ nevet, teljes anonimitásba burkolózik. A pszeudonímia ad lehetőséget az álnévhasználatra, amikor nem a saját polgári nevét használja a szerző. Az olasz szerző esetében két esettel érdemes foglalkozni, az onímiával és a pszeudonímiával. Utóbbi eset tűnik evidensnek, mivel a szerző egy olyan nevet választ, amely egyáltalán nem azonos a saját polgári nevével. Így lefedve a Genette által definiált pszeudonímia fogalmát, amelyben benne van a lelepleződés pillanata, hiszen a mű olvasója tisztában van azzal a ténnyel, hogy az nem valakinek a saját polgári neve. Malabaila esetében nem kételkedünk a fiktív alak valóságos létében, de Levi fülszövege további kérdéseket vet fel.

Bonyolultabb az értelmezés az onímia esetében, hiszen itt is felmerül az álnévhasználat. „Genette szerint az onímia választása akkor kedvező, ha már egy híres személy ír valamilyen művet, ami lehetővé teszi a személyazonosság továbbadását az új alkotások számára. Genette a szerző saját nevének feltüntetését jogi felelősségvállalásként is érzékelt. A saját név továbbá árulkodik az illető neméről, nemzetiségéről, társadalmi hovatartozásáról, és kiegészülhet címeinek említésével is” (Fekete 2019, 12).

Levi esetében különleges az álnév használata, hiszen nem szerzői szándék húzódik meg a döntés mögött, sokkal inkább a kiadóé, ezért is tartom jelentősnek irodalomszociológiai szempontok alapján is megvizsgálni az álnévhasználatot. Genette azt állítja, hogy a szerző neve egy szerződéses funkciót tölt be és műfajonként változhat, amely „a fikció esetében semmi vagy alig valami; de már sokkal nagyobb mindenfajta referenciális írásműben, ahol a tanúbizonyosság – vagy közvetítésének – hitelessége nagymértékben függ a tanú, vagy a jelentést tevő személyazonosságától. Ezért van az, hogy igen csekély számú álnevet vagy névtelent találunk a történet-írásban vagy dokumentum-műfajban, és annál is kevesebbet, ha az elbeszélésben a tanú maga is érintve van” (Genette 1992,

525). Ezen a ponton kiemelném a szerzőiség funkcióját a holokausztirodalmon belül, hiszen Levit memoárjai által ismerte meg a nagyközönség. A holokausztirodalomban a szerzői név különösen jelentőségteljes. Miként Kisantal Tamás írja, a „holokauszt-irodalom befogadásmódjában olyan konszenzus figyelhető meg, mely szerint a szöveg által leírtak csak akkor ismerhetők el hitelesként, ha szerzője – elsősorban életútja révén – személyesen felel a mű igazáért” (Kisantal 2010, 633). Nem igaz ez az egyezmény viszont a fantasztikus-irodalmi művek esetében, az álnévhasználat ennél a műfajnál a leggyakoribb. A továbbiakban részletesen kitérek a Levi esetében felmerülő névvesztésre és álnévhasználatra.

Primo Michele Levi

A szerző neve: Primo Michele Levi, amelyben a „primo” sokkal inkább egy sorszámnev, mint egy valódi tulajdonnév. Egy nem-név, ami Auschwitz után még evidensebbé vált, mely szerint elég egy szám Levi meghatározásához. A tetoválás az emlékezetébe véste elnémíthatatlanul, hogy sorsa egy számmal azonos, és nem egy névvel. Levi nem volt elragadtatva már gyermekként sem a családja fantáziátlan névválasztása miatt; a család elsősülött fiúgyermekként kapta a „Primo” nevet. Sokáig csúfolták az iskolában, ironizálva az elsőségét hirdető csúfolódó dallal: „Primo Levi primo!”

A Michele nevet az apja nagyapjától örökölte meg, a nomen est omen alapján ez sem bizonyult szerencsés névválasztásnak. Az apai nagyapa egy búskomor, melankolikus, gyenge ember volt, 1888-ban öngyilkosságot követett el, negyvenévesen kiugrott torinói lakásuk ablakából. Levi maga is viccelődött a nevével, amikor 1963-ban megnyerte a *Campielo* irodalmi díjat Velencében a *La Trequa* című írásáért. Ugyanebben az évben megnyerte az olasz irodalmi elismerések közül a legrangosabbat, a *Premio Stregát* is. Miután átvette a díjat, viccesen megjegyezte: „Primo era lui, giammai secondo” (Zanda 2019, 74). Szándékosan nem fordítom le Levi szójátékát, a magyarra fordítással elveszítené a jelentését. A sorszámmal, amely a neve is egyben, azt fejezte ki, hogy mindig első volt, sosem második. Egy különleges nyelvi játék figyelhető meg Levi kijelentésében, ami – ha így hangzott volna el: Primo ero io, giammai secondo – talán nem lenne ennyire meglepő, könnyen vissza lehetne csatolni a gyermekkori csúfolódásokhoz is. Abból a szempontból is érdekesnek tartom a megfogalmazását, hogy E/3-ban utal magára a szerző, mintha egy külső pozícióból tekintene önmagára. Távolítási gesztusként is értelmezhető, hiszen a személyes névmások közül nem az E/1-et használta (io), hanem E/3-ban utalt magára (lui) (Szabó 2021).

A *Fegyvernység*ből idéznék egy fejezetet, ahol szintén megjelenik a név kérdése, ugyanis az elbeszélő először érezhette szerencsésnek magát a kereszt-

nevét illetően. A bogucicei táborban ismerkedett meg Marja Fjodorovnával, akinél gyógyszerészként jelentkezett munkára. A nő megkérdezi a nevét, amire emlékiratában Levi így emlékezett vissza: „Amikor a »Levi«-hez hozzátettem a »Primó«-t, zöld szeme felcsillant, először gyanakvóan, majd kérdően, végül jóindulatúan. Nahát, akkor szinte rokonok vagyunk, magyarázta. Én »Primo«, ő »Prima«: »Prima« az ő vezetékneve, »familiá«-ja, Marja Fjodorovna Prima. Minden rendben, munkába állhatok” (Levi 1994, 289). A véletlen egybeesés szerencséjének köszönhetően, először lehetett hálás a szülők névválasztásáért.

Névvesztés Auschwitzban

Az önazonosság-vesztést példázza a karjára tetovált auschwitzzi szám, amelyről több szövegében is beszámolt (*Akik odavesztek és akik megmenekültek, Ember ez?*). A memoárból két részletet emelek ki, amelyek a névvesztés traumáját járják körül, amikor egy új számot kapott (174517) a „primo” helyett. A Levi által megélt legsúlyosabb emberi megaláztatások közül az első a táborba való megérkezésükkor átélt események voltak, a másik pedig a vegyészvizsga emlékei. A narrátorban korán realizálódik a totális megaláztatás, már a megérkezésük után elvettek tőlük mindent, ember mivoltuktól fosztották meg őket (Szabó 2021).

Akkor döbrentünk csak rá, hogy erre a gyalázatra, ember voltunk megcsúfolására nem találunk szavakat. Egy pillanat alatt, szinte prófétai megvilágosodás révén, belénk hasított a felismerés: megérkeztünk a mélybe. Ennél mélyebbre már nem sülyedhetünk, nyomorultabb emberi sors nem létezik, egyszerűen elképzelhetetlen. Semmink sincsen már: elvették a ruhánkat, a cipőnket, még a hajunktól is megfosztottak bennünket; ha beszélünk, nem figyelnek ránk, de ha figyelnének, sem értenének meg. El fogják venni a nevünket is, s ha meg akarjuk tartani, nagy lelkiere lesz szükségünk, hogy a nevünkkel együtt belőlünk is megmaradjon valami abból, akik voltunk (Levi 1994, 29).

Levi karjára tetoválják a 174517-es számot, innentől ez a szám lesz az azonosítója, Primo Leviként nem létezik többé. „A tetoválás nem volt fájdalmas művelet, és nem tartott tovább egyetlen percnél, annál megrázóbb volt viszont. Jelképes jelentése felől senkinek sem volt kétsége: ez a jel kitörölhetetlen, innen nem kerültek ki élve, ez az a bizonyos billog, amit a rabszolgák és a vágómarhák viselnek, s nem is vagytok már egyebek. Nevetek ezután nem lesz: ezentúl ez lesz a nevetek” (Levi 1990, 150).

Élettörténet és sorseseemény című könyvében Tengelyi László az élettörténet és az önazonosság viszonyával foglalkozik. Ricoeurre hivatkozva említi a narratív identitás fogalmát, amelynél szét kell választani az önazonosságot (ipszeitás)

és a dologi azonosságot (identitás) (Tengelyi 1998). Utóbbi a dolgokra jellemző szubsztanciális azonosságot foglalja magába. Az önazonosság, amely alatt mi magunk viszonyulását értjük önmagunkhoz és minden változást, amelyeken életünk során keresztülmegyünk. Cél, hogy egyetlen egységes történetként legyünk képesek elbeszélni élettörténetünket. Leviék számára a megérkezést követően az első trauma a dologi azonosság elvesztése volt. Azonban volt egy ennél is súlyosabb, amely teljes emberségében alázza meg, memoárjának *Vegyészvizsga* című fejezetéből több példát is megfigyelhetünk. A vizsgán ő maga sem hiszi el, hogy valaha volt egy másik élete is, pedig „csak” három hónapja volt fogságban, mégis oly távolinak tűnt az előző élete. Itt történt meg az önazonosságtól való teljes megfosztás. Kétkelkedett már abban is, volt-e ő valaha Torinóban egyetemista. „Torinóban diplomáztam 1941-ben, summa cum laude, s ahogy kimondtam, az a határozott érzésem támadt, hogy nem hiszi el, őszintén szólva, magam sem hiszem, elég egy pillantás a piszkos, sebes kezemre, a csupa sár kényszermunkás-nadrágomra. Pedig én vagyok az a torinói diplomás, és ebben a pillanatban különösen indokolatlan a vele való azonosságomban kétkelkedni, mivel szerves kémiai ismereteim a hosszú kihagyás ellenére váratlanul könnyen elevenednek fel” (Levi 1994, 135).

Frederic Charles Bartlett foglalkozott a személyes emlékezettel és állította fel annak működési modelljét. Kiemelte az attitűd megváltozását és azt vizsgálta, hogy az miként kapcsolódik össze a társadalmi emlékezettel (Kovács 2012). Az emlékeknek a felidézése a személyes azonosságnak a része, így képes stabilizálni a szelfet, ezért is kerül előtérbe Levinél a személyes emlékezet. Megjelenik itt a holokausztiszövegeknek a legfőbb kritériuma is, a szerző és a szöveg közti legitimitáció. A szerzőiség ezeknél a szövegeknél etikai kérdés is egyben, hiszen a legfontosabb a hitelesség, valamint a híradás.⁴ Nem az irodalmi funkció a fontos, hanem a dokumentálás, az események hiteles közvetítése, így a szerzőiség kérdésköre is sokkal érzékenyebb területként mutatkozik.

Damiano Malabaila születése

Levi memoárjai nemcsak hazájában, hanem külföldön is sikerkönyveknek számítottak, így akár egy logikus döntés is lehetett volna a rejtőzködés a szerző

⁴ Hogy mennyire fontos a hitelesség a holokausztiszövegek esetében, arra Kisantal Tamás tanulmányából említek egy példát, Binjamin Wilkomirskiét, akit a holokausztirodalom egyik legmeghatározóbb alakjához, Primo Levihez hasonlítottak. 1995-ben jelent meg a *Bruchstücke: Aus einer Kinderheit 1938–1945* című emlékirata. Kiderült, hogy Wilkomirski igazából egy Bruno Doesekker nevű hangszerkészítő. Hatalmas botrányt és felháborodást váltott ki, amikor kiderült, hogy az „emlékiratában” leírt szörnyűségeket nem is élte át. A szerző és a szöveg közötti autentikusság vált megkérdőjelezhetővé, amely a holokausztiszövegek kardinális eleme. Bővebben lásd Kisantal 2010.

esetében, amennyiben az korábbi memoárjai védelmének érdekében született volna. Azonban sokkal inkább az Einaudi kiadó kényszerítette az olasz szerzőt ebbe a helyzetbe, ahol újra a névvesztéssel és az önazonosság-vesztéssel kellett szembesülnie. Malabaila születésével a kiadói szándékot, Levi és az olvasók reakcióját járom körül. 1966-ban jelenik meg a *Storie naturali (Természetes történetek)*, amelynek szerzője Damiano Malabaila, egy író, akiről eddig még senki sem hallott. Nem volt meglepő egy új szerző megjelenése Olaszországban, ebben az időben sokan használtak álnevet, kimondottan a fantasztikus irodalmat írók körében. Malabaila is egy fiktív szerző, ez hamar kiderül a valódi szerző által írt fülszövegből. A kiadás kapcsán érdemes megemlíteni, hogy a szövegek korábban elérhetőek voltak külön napilapokban, az *Il Mondóban*, a *La Stampában*, valamint a milánói napilapban, az *Il Giornóban*. Levi „divertimentónak” tekintette a fantasztikus novelláit, nem annak a komoly olvasótábornak szánta, akik az *Ember ez?* és a *Fegyvernyugvás* című szövegeket olvasták tőle. Ebben rejlik talán az álnéven való kiadás szándéka is, hiszen Malabaila neve alatt adták ki a kötetet, amellyel memoárjaitól akarták eltávolítani az író.

Carlo Zanda az álnév születésének több jelentéstartalmat is tulajdonít. Az eredete egy autóvillamossági szaküzlethez köthető, amelynek Malabaila volt a neve. Torinóban a Corso Giulio Cesare utcában állt, ami előtt Levi napjában kétszer haladt el, és – ahogyan egy interjúból is kiderül – „ellopta” a nevet, mert nagyon megtetszett neki. Ennek talán legfőbb oka az volt, hogy Mala Zimetbaumra emlékeztette. Az üzlet neve magába foglalta annak a fiatal lengyel zsidó lánynak a nevét, akiről már megemlékezett az *Akik odavesztek és akik megmenekültek* című kötetében is (Zanda 2019). Az auschwitz-birkenai női táborból szökött meg Mala, akiről számos túlélő megemlékezett. A táborban küldönc és tolmács volt, hiszen több nyelven folyékonyan beszélt, önzetlen és bátor lányként emlékeztek rá, aki mindig segítette a többi rabnak. Halála előtt az egyik társnője tudott még beszélni vele, azt kérdezte tőle: Hogy vagy, Mala? Rá jellemzően felelte: Én mindig jól vagyok. Haláláról is ő maga döntött, az akasztás előtt az egész tábor előtt elvágta a csuklóján az ütőeret. Az SS-katonák próbálták megállítani a vérzést, mire ő vérző kezével arcon vágta őket (Levi 1990, 198–199). Hősként tekintettek rá, nemhiába tetszett Levinek a Malabaila név.

Arra, hogy miért kellett Levinek, aki már sikeres írónak számított, álnéven megjelentetnie a novelláit, Carlo Zanda könyve adja meg a választ. Kiadói szándék húzódik meg a választás mögött. Roberto Cerati, az Einaudi kiadó kereskedelmi igazgatója 1966-os levelében arra kéri Levit, hogy gondolja meg az álnév használatát: „Ha én lennék Primo Levi, álnéven írnám a szövegeket. Elmagyarázom azt is, hogy miért. Nem lenne sem olvasónak, sem kritikusnak rejtélyes, hogy X lenne Ön. [...] Hasznos lenne, mert sokkal könnyebben lehetne kiaknázni és

átvenni a *Fegyvernyugvás* olvasóit egy tudományos-fantasztikus álnévvel, mint fordítva. Ráadásul nem lehet egy tudományos-fantasztikus Levit eladni egy Levi *Fegyvernyugvás* ismeretében. Ezt Ön is jól tudja⁵ (Cassata 2016, 44–45).

Nemcsak a kiadói szándék húzódik meg az álnév léte mögött, hanem ez ebben az időben az olasz írók körében egy meglehetősen elterjedt szerkesztési módszer is, Levi esetében azonban többről van szó. Tovább bonyolítja az álnév kérdését a szerző által írt fűlszöveg, ami a távolító szándékú álnevet más megvilágításba helyezi:

Amikor a műveimről beszélek, zavarban érzem magam. Hogy válaszoljak az ön kérdéseire, talán ennek az érzésnek a leírása és elemzése hasznos lehet. Körülbelül húsz elbeszélést írtam és nem tudom, hogy írok-e még. Csak úgy papírra vettem őket, megpróbáltam narratív formát adni az ötleteimnek és elmesélni azt a manapság gyakran tapasztalható érzést, miszerint a világunk egy szétszakadó szakaszában élünk (amennyiben szimbolikusan fogalmaztam, nem tudatos döntés volt részemről). Ez a szakadás lehet kicsi vagy hatalmas, egy formai hibából adódik, amely kultúránkat és morális univerzumunk működésképtelenségét adja. Nem tudom, hogy a szövegeim jók vagy rosszak, de sokaknak éppen azok tetszenek, amelyek nekem nem. Sokak elutasítják azokat, amelyek engem büszkeséggel töltenek el. Amikor írom őket, egy nehezen megfogalmazható bűnösség érzése önt el, mint amikor valaki bevall egy kisebb csalást. Milyen csalást? Nézzük csak. Talán az lenne, amikor valaki tudatában van valamiféle „káros szenvedélynek”, ami nem helyes, egy alaposabb vizsgálat alá kellene vetnie magát, mintsem egy elbeszélést írva megszabadulnia tőle, még ha szenvedéssel is jár. Talán ide tartozik az is, hogy váratlanul léptem az irodalom világába, két, koncentrációs táborról szóló művel. Nem nekem kell megítélnem ezeket a könyveket, de kétségkívül komoly olvasótábornak szánt, komoly könyvek voltak.

⁵ „Se io fossi Primo Levi lo firmerei con uno pseudonimo. E mi spiego perché. Non sarebbe mistero per alcuno, critico o lettore, che il signor X sarebbe lei. [...] Utile perché è ben più facile fare leva e presa sul lettore della *Trequa* con uno pseudonimo-fantascienza, che viceversa. Del resto, non sarebbe possibile vendere un Levi-fantascienza ammiccando ad un Levi-*Trequa*. Lei ben lo capisce.”

Megjegyzés: Fontosnak tartottam, hogy az elemzett interjúkból, tanulmányokból és művekből idézett sorokat eredeti nyelven is közöljem, így a szövegben magyarul, a lábjegyzetben pedig olaszul olvashatóak. Ahol nem említem külön a fordító nevét, ott a fordítást magam végeztem (nem mint műfordító). Megpróbáltam visszaadni a legfontosabb jelentést, hogy mindenki számára érthető legyen. Igyekeztem az olaszul nem értő befogadó számára magyarosítani a fordítást, így előfordulhat, hogy az eredeti nyelvi fordulatot nem híven adtam vissza. Emiatt tartottam fontosnak, hogy olasz nyelven is szerepeljenek az idézett sorok, így az olaszul értő befogadó élvezheti az eredeti nyelvi fordulatokat és megfogalmazásokat. Az olasz nyelvű műcímek után, amennyiben a magyar cím nem dőlt betűvel szerepel, annak nincsen publikált magyar fordítása, minden más esetben szabad fordításnak kell tekinteni.

Ugyanennek a közönségnek olyan könyveket ajánlani, amelyek viccesek, morális csapdákra szólnak, talán szórakoztató, de inkább becsapás: hát nem ezt hívják kereskedelmi átverésnek? Mintha valaki bort árulna olajosüvegekben. Ezek a kérdések merültek fel bennem is, miközben a „természetes történeteimet” írtam és publikálni kívántam. Nem adnám ki őket, ha nem vettem volna észre (az igazat megvallva nem egyből jöttem rá), hogy a légertörténetek és e természetes történetek között van egyfajta folytonosság, egy létező híd: számomra a léger volt a legnagyobb formai hiba, amelyről az előbb beszéltem. A legfélelmetesebb azok közül a szörnyek közül, amelyeket az ész álma szül.⁶

Az álnév és a fülszöveg kettőssége elválasztja és egyben össze is kapcsolja Levi „komoly” témáit és fantasztikus történeteit, ebből a szempontból viszont kérdéses, hogy miért választotta az álnevet, ha a fantasztikus szövegek szellemsége összekapcsolódik a memoárokéval. Korábban említettem a pszeudonímia fogalmát. A fülszöveg ismeretében bevezetek egy új fogalmat Földes Györgyi *Több néven élni? Szerzőként meghalni? Az álneves szerzőkről* című munkájából, melyben Marie-Pier Luneau kriptonímia fogalmát idézi (Földes 2010). A pszeudonímiát és a heteronímiát keresztező definíció, amelynek lényege, hogy a megfejtés kulcsát magában hordozza. Úgy vélem, Levi fülszövege éppen erre szolgál. Bonyolítja Cerati levelének értelmezését, hogy Levi az interjúkban úgy nyilatkozott, hogy ez az ő saját ötlete volt, és mindvégig kiállt a kiadó mellett.

⁶ „Parlare dei miei racconti mi mette in un certo imbarazzo; ma forse la stessa descrizione ed analisi di questo imbarazzo potrà servire a rispondere alle sue domande. Ho scritto una ventina di racconti e non so se ne scriverò altri. Li ho scritti per lo più di getto, cercando di dare forma narrativa ad una intuizione puntiforme, cercando di raccontare in altri termini (se sono simbolici lo sono inconsapevolmente) una intuizione oggi non rara: la percezione di una smagliatura nel modo in cui viviamo, di una falla piccola o grossa, di un ‚vizio di forma’ che vanifica uno ad un altro aspetto della nostra civiltà o del nostro universo morale. Non so se siano belli o brutti: piacciono a molti alcuni che dispiacciono a me, molti ne rifiutano alcuni di cui io mi sento fiero. Certo, nell’atto in cui li scrivo provo un vago senso di colpevolezza, come di chi commette consapevolmente una piccola trasgressione. Quale trasgressione? Vediamo. Forse è questa: chi ha coscienza di un ‚vizio’, di qualcosa che non va, dovrebbe approfondirne l’esame e lo studio, dedicarcisi, magari con sofferenza e con errori, e non liberarsene scrivendo un racconto. O forse ancora: io sono entrato (inopinatamente) nel mondo dello scrivere con due libri sui campi di concentramento; non sta a me giudicarne il valore, ma erano senza dubbio libri seri, dedicati a un pubblico serio. Proporre a questo pubblico un volume di racconti-scherzo, di trappole morali, magari divertenti ma distaccate, fredde: non è questa frode in commercio, come chi vendesse vino nelle bottiglie dell’olio? Sono domande che mi sono poste, all’atto dello scrivere e del pubblicare queste ‚storie naturali’. Ebbene, non le pubblicherei se non mi fossi accorto (non subito, per verità) che fra il Lager e queste invenzioni una continuità, un ponte esiste: il Lager, per me, è stato il più grosso dei ‚vizi’, degli stravolgimenti di cui dicevo prima, il più minaccioso dei mostri generati dal sonno della ragione.”

http://www.primolevi.it/Web/Italiano/Contenuti/Opera/110_Edizioni_italiane/Storie_naturali?highlight=storie+naturali

A kötet egyik legjelentősebb története, a latin címet viselő *Quaestio de Centauris* már 1961 áprilisában olvasható volt az *Il Mondóban*. A novella szolgál magyarázatul arra, hogy miért is választhatta az álnevet maga a szerző. Azzal a kettősséggel magyarázható, amit Levi érzett magában. A szerző megteremt egy képzeletbeli figurát, azonban miként a Székács Verának adott interjúból is kiderült, mindig benne van ebben a figurában maga a szerző is. „Egy irodalmi figura bonyolult mozaik, melynek darabjait az író saját tapasztalataiból, a saját – ahogyan ma szokás mondani – »életanyagából« szedegeti össze. Valóságos darabokból áll össze” (Székács 2009, 391).

A novella főszereplője egy kétszázhatvan éves fiatal kentaur, aki Colofone szigetén él. Trachi egy kanca és egy férfi egyesüléséből született egy olyan században, amikor ez még lehetséges volt. A történetben szereplő fiktív szerző már gyermekkorra óta együtt él a kentaurral, aki a születésükről, szokásaikról, mítoszokról, érzéseikről mesél neki. Trachi beleszeret barátjának a szomszédjába, Teresába, akiről kiderül, hogy szerelmi viszonya volt a barátjával. Bánatában Trachi elmenekül és nem hallat magáról. Levi írói pályafutása alatt sokszor azonosította magát Trachi kentaurral, szinte saját szimbólumára is lehet tekinteni a vissza-visszatérő kentaur alakra. Többször is utal rá, hogy egy kentaurnak érzi magát, aki két részre van osztva (Szabó 2021).

„Én egy kétéltű vagyok, egy kentaur (írtam is egy történetet a kentaurokról). Úgy tűnik, hogy a tudományos-fantasztikus írásmód kétértelműsége tükrözi a jelenlegi sorsomat. Két részre vagyok osztva. Az egyik a gyári életem, technikus vagyok, vegyész. A másik részem viszont teljesen különválnak az elsőtől, ez az, amelyben írok, válaszolok az interjúkra, dolgozom a múltbeli és a jelenlegi tapasztalataimon. Az agyam két részre van osztva. Ez egy paranoiás hasadás (amilyen lehetett szerintem Gaddáé, Sinisgallié, Solmié)”⁷ (Belpoliti 2010).

Ebben a dualításban jelenik meg Levi és Malabaila. Paradox lényként érzékeli magát, aki író és nem író, elbeszélő és vegyész, deportált és az utca embere, zsidó és olasz, Auschwitz tanúja és írója.

Összegzés

Hiába próbálta az Einaudi kiadó megóvni Levinek a hírnevét, hiszen a második kiadást követően az *Ember ez?* és a *Fegyvernnyugvás* is sikerkönyvnek számított hazájában – sőt, már fordításaik is megjelentek. Úgy gondolom, ez az érdeklődés

⁷ „Io sono un anfibio, un centauro (ho anche scritto dei racconti sui centauri). E mi pare che l'ambiguità della fantascienza rispecchi il mio destino attuale. Io sono diviso in due meta. Una e quella di fabbrica, sono un tecnico, un chimico. Un'altra, invece, e totalmente staccata dalla prima, ed e quella nella quale scrivo, rispondo alle interviste, lavoro sulle mie esperienze passate e presenti. Sono proprio due mezzi cervelli. E una spaccatura paranoica (come quella, credo, di un Gadda, di un Sinisgalli, di un Solmi).”

növelte volna a *Storie naturali* novelláskötet olvasottságát is, amennyiben saját néven adhatja ki. 1967 karácsonyán az Einaudi ház kiad egy tájékoztatást, mely szerint a következő évi milánói Bagutta díj győztese Malabaila (Zanda 2019). Senki számára nem volt kérdéses, hogy a novelláskötetet Primo Levi írta, a díj átvételekor a riportereket az foglalkoztatta a legjobban, hogy miért álnéven jelentette meg a szövegeket (Zanda 2019, 187). Nem meglepő a kérdés, hiszen a novellák korábban már elérhetőek voltak napilapokban, így senki számára se lehetett kérdés, ki a valódi szerző, amelyet a fülszöveg tovább erősített. Levi minden nyilatkozatában a kiadót védte és azt állította, hogy ő kívánta álnéven megjelentetni a szövegeket: „A két előző könyv és ez utóbbi között van egy rés, önéletrajzi krónikából átmegy egy elbeszélésbe, amely felhívja a figyelmet bizonyos szakadásokra, az emberi természet bizonyos torzulásaira, amelyek csak látszólag fantasztikusak, valójában ezek már jelen vannak a jelenlegi környezetünkben, a gép által kidolgozott költészettől (az *Il Versificatore* történet ad erre magyarázatot), a mások érzéseinek elnyelésére és átélésére alkotott eszközökig. Az anyagnak ez az újdonsága győzött meg arról, hogy legújabb művemet álnéven mutassam be”⁸ (Zanda 2019).

A díj és a kiadói reklámok ellenére nem tartott sokáig Malabaila jelenléte az írói világban, hiszen 1979-ben, tizenhárom évvel az első kiadást követően, saját neve alatt adták ki fantasztikus novelláit. Azonban ezt követően is a novellákat érintő első kérdés ugyanaz maradt, vagyis, hogy miért használt álnevet. Miért született meg Damiano Malabaila? 1978-ban Marco Viglinóval való beszélgetésükkor⁹ Malabaila születéséről még mindig saját ötletként nyilatkozott Levi: „Abban az időben botrányos lett volna: én az *Ember ez?* írója, nem tudtam előállni fantasztikus történetekkel abban az időben. Ezt követően javasoltam az álnevet a kiadónak, aki lelkesen fogadta, talán arra gondolva, hogy egy nagy irodalmi fogás lesz, mivel ez elmaradt, visszavettem a nevem”¹⁰ (Zanda 2019, 216–217). Amennyiben Roberto Cerati levelére gondolunk, rögtön cáfolni tudjuk ezeket a sorokat, de talán ebből is Levi mentalitására következtethetünk.

⁸ „Fra i due precedenti libri e quest’ultimo c’è come uno scarto, si passa da una cronaca autobiografica a una narrativa che porta invece la sua attenzione su certi laceramenti, su certe distorsioni della natura umana solo apparentemente fantastiche, in realtà già presenti nella nostra attuale condizione, dalla poesia elaborata da una macchina (se ne dà saggio in uno dei racconti, *Il Versificatore*) agli apparecchi per assorbire e vivere le sensazioni altrui. Questa novità di materia e di attenzione mi ha persuaso, appunto, a presentare questo mio ultimo lavoro con uno pseudonimo.”

⁹ Az interjú 2009-ben publikálták.

¹⁰ „Perché sarebbe stato scandaloso a quel tempo: non avrei potuto, io, lo scrittore di *Se questo é un uomo*, venire fuori a quei tempi con aneddoti, storie fantastiche. Proposi allora questo pseudonimo all’editore, il quale accettò con entusiasmo, pensando forse di farne un „caso letterario”: poi il „caso” non ci fu, e io riresi il mio nome.”

Álneve a korábban említett példákhoz képest egy új irányt mutat. Úgy gondolom, álnevének érdekessége abban rejlik, hogy a kiadói szándék húzódik meg pszeudonimitása mögött, amely rövid életű volt ugyan, és – úgy gondolom – azt a sikert, amit vártak, nem is hozta meg, hiszen nem volt rejtély a szerző eredeti kiléte. A novellák olvasottsága pedig megcáfolta Cerati levelét, mivel eladható lett volna Levi saját neve alatt is. Így többet foglalkoztak az álnév kérdésével, mintsem a novellákkal, ezért úgy gondolom, jobb út lett volna Levit mint író, narrátort erősíteni az olvasók körében, mintsem egy új azonosságot adni neki, már csak erkölcsi szempontok alapján is.

Irodalom

- Belpoliti, Marco. 2010. *Primo Levi di fronte e di profilo*. Milano: Ugo Guanda Editore.
- Calvino, Italo. 1998. *Amerikai előadások: Hat feljegyzés az elkövetkező évezred számára*. Ford. Szénási Ferenc. Budapest: Európa.
- Calvino, Italo. 2011. *Ha egy téli éjszakán egy utazó*. Ford. Telegdi Polgár István. Budapest: Európa Könyvkiadó.
- Cassata, Francesco. 2016. *Fantascienza? Science fiction?* Torino: Einaudi.
- Centro Internazionale di Studi Primo Levi*: <https://www.primolevi.it/it> (2020. ápr. 17.)
- Fekete Norbert. 2019. „...a' névtelenség kárhóztatik főkép...”: A szerzői névhasználat és a magyar kritika intézményesülése a klasszikus századfordulón. Doktori értekezés kézirat. 1–214. <https://www.academia.edu/45381232/> (2020. ápr. 17.)
- Foucault, Michel. 2000. *Nyelv a végtelenhez*. Debrecen: Latin Betűk.
- Földes Györgyi. 2010. Több néven élni? Szerzőként meghalni? Az álneves szerzőkről. *Helikon* 56 (4): 577–596.
- Genette, Gérard. 1992. A szerzői név. Ford. Saly Noémi. *Helikon* 38 (1): 523–535. http://realj.mtak.hu/1220/1/HELIKON_1992.pdf (2020. dec. 14.)
- Kisantal Tamás. 2010. Az igazat és csakis az igazat...: A szerzőiség funkciója a holokauszt irodalomban. *Helikon* 56 (4): 633–646.
- Kovács Éva. 2012. Az emlékezet szociológiai elméletéhez. *Társadalomtudományi Szemle* 2 (1): 23–35. <http://real.mtak.hu/62588/1/5kovacseva.pdf> (2021. febr. 10.)
- Lejeune, Philippe. 2003. Az önéletírói paktum. In *Önéletírás, élettörténet, napló*. Szerk. Z. Varga Zoltán. Budapest: L'Harmattan.
- Levi, Primo. 1990. *Akik odavesztek és akik megmenekültek*. Budapest: Európa.
- Levi, Primo. 1994. *Ember ez?/Fegyvernyugvás*. Ford. Magyarósi Gizella. Budapest: Európa.
- Levi, Primo. 2009. *Primo Levi Angyali pillangó: Válogatott novellák*. Szerk. Székács Vera. Budapest: Noran Kiadó.
- Pál Ferenc. 1999. Fernando Pessoa: Hírnév és lángelme. *Palimpszeszt* 12. http://magyar-irodalom.elte.hu/palimpszeszt/12_szam/03.htm (2020. okt. 19.)

- Róth Márton. 2016. A posztmodern Calvino – szerzői és olvasói ideálok Italo Calvino Ha egy téli éjszakán egy utazó című regényében. *Szövegek között* 20. 119–154. http://real.mtak.hu/36651/1/20_9_RC3B3th_MC3A1rton_A_posztmodern_Calvino_u.pdf (2020. okt. 21.)
- Szabó Barbara. 2021. *Primo Levi 174517* (1). https://masfelmetertavolsag.blog.hu/2021/01/29/52_primo_levi (2021. ápr. 24.)
- Szabó Barbara. 2021. *Primo Levi, álneve Damiano Malabaila* (2). https://masfelmetertavolsag.blog.hu/2021/02/01/54_primo_levi_alneve_damiano_malabaila (2021. ápr. 24.)
- Székács Vera (szerk.). 2009. *Primo Levi: Angyali pillangó, válogatott novellák.* (5–388). Primo Levivel Székács Vera beszélget, utószó (389–411). Budapest: Noran Kiadó.
- Tengelyi László. 1998. *Élettörténet és sorsesemény.* Budapest: Atlantisz.
- Zanda, Carlo. 2019. *Quando Primo Levi diventò il signor Malabaila.* Vicenza: Neri Pozza Editore.
- Wenner Éva. 2007. *Italo Svevo regényei az Osztrák–Magyar Monarchia szellemi életének kontextusában.* Doktori értekezés kézírata. 1–157. http://doktori.bibl.uszeged.hu/5327/1/2007_wenner_eva.pdf (2020. okt. 22.)

Barbara SZABÓ

PRIMO LEVI – 174517 – DAMIANO MALABAILA

Questo studio analizza la storia della nascita dei diversi nomi di Primo Levi, nonché come il nome proprio e lo pseudonimo influenzarono la sua vita da poeta. Il nome di Levi è conosciuto per tutti dalla sua memoria *Se questo è un uomo*, dai suoi ricordi conosciamo bene il numero 174517, tatuato sul braccio il quale gli diede una nuova identità, tuttavia il nome di Damiano Malabaila non ci sembra così familiare. È stato pubblicato nel 2019 il libro di Carlo Zanda intitolato *Quando Primo Levi diventò il signor Malabaila*, il quale tratta il tema della scelta dello pseudonimo e la nascita di Malabaila.

Nella prima parte di questo studio mi concentro su cosa significhi vivere e scrivere avendo diversi nomi. La seconda parte invece si concentra sugli pseudonimi di Levi e sulla storia della pubblicazione di *Storie naturali*, il volume delle sue novelle fantastiche. Il mio obiettivo è interpretare i limiti e le transizioni tra il chimico-scrittore, tra Levi-Malabaila e lo scrittore fantastico, l'autore delle memorie.

Parole chiave: letteratura italiana, Primo Levi, pseudonimo, Damiano Malabaila, narrazione fantastica, fantascienza

Barbara SABO

PRIMO LEVI – 174517 – DAMJANO MALABAJLA

Studija se bavi istraživanjem porekla različitih imena Prima Levija i pitanjem u kojoj meri su vlastito ime i pseudonimi uticali na njegovu spisateljsku karijeru. Levijevo ime poznato je prvenstveno po njegovim memoarima *Ako je ovo čovek*, dobro znamo iz njegovih navoda da

je imao broj 174517 istetoviran na ruci, što mu je dalo novi identitet, iako nam ime Damjano Malabajla ne zvuči poznato. Postoje mnoge analize i sećanja na život ovog pisca-hemičara, međutim, prva knjiga koja se posebno bavi izborom i poreklom pseudonima objavljena je tek 2019. godine. Knjiga Karla Zande (Carlo Zanda) *Quando Primo Levi diventò il signor Malabaila* bavi se rođenjem Malabajle.

U prvom delu rada fokusiram se na temu šta znači živeti i pisati pod različitim imenima, i tu se već uglavnom oslanjam na italijanske izvore. Drugi deo se bavi Levijevim „pseudonimima“ i objavljivanjem *Storie Naturali*, zbirke naučnofantastičnih priča. Cilj rada je da protumači granice i prelaze između hemičara-pisca, Levija-Malabajle i pisca memoara-pisca naučne fantastike.

Ključne reči: italijanska književnost, Primo Levi, gubitak imena u Aušvicu, pseudonimija, Damjano Malabajla, naučna fantastika

Barbara SZABÓ

PRIMO LEVI – 174517 – DAMIANO MALABAILA

The study examines the origins of the various names of Primo Levi and the extent to which the proper name and pseudonym influenced his writing career. Levi's name is known in connection with his memoirs *If This is a Man*, we are well aware from his recollection of the number 174517 tattooed on his arm, which gave him a new identity, though the name of Damiano Malabaila does not sound so familiar. We know of many analyses and recollections of the life of the chemist writer, however, the first book specifically dealing with the choice of a pseudonym and its origin was not published until 2019. Carlo Zanda's book *Quando Primo Levi diventò il signor Malabaila* revolves around the birth of Malabaila.

In the first part of the study, I focus on what it means to live and write under multiple names, already relying mostly on Italian sources. The second part deals with Levi's "pseudonyms" and the publishing of *Storie Naturali*, a collection of science fiction stories. My goal is to interpret the boundaries and transitions between the chemist-writer, Levi-Malabaila, and the memoir-science fiction writer.

Keywords: Italian literature, Primo Levi, loss of name in Auschwitz, pseudonymy, Damiano Malabaila, fantastic literature

KRITIKA

